HOGY GONDOLKOZTUNK A KÁRPÁTOKON KÍVÜLI MAGYAROKRÓL S MIT TETTÜNK ÉRTÜK?

1. Ezt a kérdést csak akkortól kezdve követhetjük nyomon, amikortól fogva ügyeink, dolgaink ismerete és intézése a magyar nyilvánosság előtt is feltárult, azaz a közvélemény kialakulásától és fokozatos bővülésétől, a XVIII. századtól kezdve. Amióta az írók közönség számára írnak a csángókról s nem egyesek, egyházi, vagy világi urak, pápák, királyok, fejedelmek számára. (Reychersdorffer (1) I. Ferdinándnak, Baksich (2), Bandinus (3) és még számtalan, a bibliográfiában fel nem vett egyházi ember a pápáknak, Bay, Pápay (4) és Ráday (5) Rákóczinak tettek jelentést a Kárpátokon kívüli magyarokról, és így tovább.)

Bevezetésül, a XVIII. század csángó-ismeretéhez, megemlíthetjük, hogy fejlődéséből és sorsából ítélve, középkori magyar királyaink nem tekintették elszakadtnak, elbitangolódottnak a Kárpátokon túlra került magyarságot s ennek megfelelően nem részesítették kevesebb gondjukban, mint bármely más területünkön lakó magyar népünket. Sőt az erőteljes középkori magyar keleti politika sikere érdekében különös szorgalommal, igyekezettel erősítették s rendezgették.

Birodalmunkéval együtt azonban a Kárpátokon kívüli magyarok sorsa is megpecsételődött. Több más mellett a róluk való tudást sem örökölték idegen királyaink. Szétszakadozott országunk súlypontja Budáról

Bécsbe, Pozsonyba s Nagyszombatba tolódott el s ennek a nyugati Habsburg-országrésznek még Erdély is Magyarországon kívül volt, nemhogy a moldvai magyarság. El is felejtkezett róla teljesen. S mikor történetírói, akik épen mind idegen származásúak voltak s nem magyar hagyományban nevelődtek, Magyarország akkori és régi tartományait sorra véve, meglelték Moldvában a nyomait, el sem tudták képzelni, hogy az is épolyan magyarság, mint az országbeli s hogy Erdély felől származott ki Moldvába. Ősi hagyományainkba beleillesztve, ezért eredeztették kunból [Bonbardi (7), Timon (9), Pray 14.)] Egy-két régi magyar családban s egyházi férfiban, kolostorban élhetett csak ekkor a Kárpátokon túli magyarságnak, mint az egykori magyar birodalom szélső népének az emlékezete. Bay, Pápay és Ráday (4, 5) nem kételkedtek, hogy a Dnyeszterparti Csöbörcsök egy messzi magyar vár, Dnyeszterfejérvár magyarságából keletkezhetett. A csíksomlyói ferencesek középkori tulajdonjogaikra hivatkozva akarták befolyásukat érvényesíteni a moldvai katolikusok, magyarok irányításában.

2. E néhány egyéni esettől eltekintve, legelső olvasóközönségünk, a XVIII. századvégi, teljesen tájékozatlan volt az ismeretlen s akkoriban tökéletesen elszigetelődött Kárpátokon túli magyarokról. Csakhamar azonban kedvelt témái lettek íróknak, olvasóknak egyaránt a »kilső magyarok«, ahogy elnevezték őket. Torkos, a győri pap, kis kompendiumot készített róluk városa kalendáriumában (12). Molnár János több adatot szedett össze róluk Magyar Könyv-házában, a század e tipikus műfajú sorozatában (10), (16), (18). A téma népszerűségére jellemző volt, hogy mai szóval élve, egyhamar konjunktúra lett a külső magyarokról tudni, sőt lódítani valamit (Turkoly (8), lásd még (25)). Be ne csapódjunk azonban: ezt a nagyfokúnak mondható érdeklődést ekkor még nem valami magyar összetartozási, közösségi tudat váltotta ki, hanem a dolgok érdekes, új, rendkívüli, szokatlan volta. A XVIII. század ugyanis a legérdeklődőbb századunk. Az ember agyának, horizontjának, tudásának az újkor elején megindult kitágulása ekkor jutott el hozzánk. Az emberek rivalgó

örömmel fogadták a messzi földrészekről szóló ismertetéseket s az addig nem látott, nem hallott dolgokat* melyek világképüket óriási arányokban kitágították. Pezsgő érdeklődésük felbuzdult a külső magyarok hallatán is, de nem különben s nem másképen az ánglus pénzein, a kínai porcellánon, Benyovszky kamcsatkai útján s a század egyéb különlegességein.

3. A mult század elején egy újabb, második érdeklődési hullám követte a XVIII. századit. Ez azonban már más volt, nem kíváncsi, kalandos természetű, hanem egy ébredező, megújuló, építő nemzet kútató s segíteni akaró érdeklődése elszakadt és nehéz sorban élő vérei után. Először a Tudományos Gyüjteményben, e sok szándékot, elképzelést, tervet gerjesztő romantikus folyóiratban jelentkezett az új hang. Egy névtelen szólt türelmetlenül az olasz papokról s fejezte ki aggódását, a moldvai magyarok sorsáról tudósítva (24: 145–46. o.):

> ...A' Magyarság egy része már az Annyai Magyar nyelvet nagyon felejtette. Mélyen érezhettyük, melly szerencsétlenek legyenek mind azok, kik idegenek alatt, és által kormányoztatnak. Ha Felséges Fejedelmünk idegen Birodalom alatt Levőknek Polgári állapottyokon nem segithetne is, még is bizodalmassan Kegyességétől remélleni lehet, hogy ha szomszédinknak, és Vérinknek fohászkodásai Atyai gondoskodása elejben terjesztettnőnek azon Vigasztalást nekiek meg szerzenné, hogy kívánságok szerint Hitbeli oktatásokat, és Hitvallások szerint ki szolgáltandó Végső Szentségeket önnön nyelven élő Papok, nem pedig olasz barátok által meg nyerhessék...

Nem sokkal később, egy literátor hadnagy, Kiss Károly, a Bukovinába telepített székelyekről küldte meg az első jelentést. Már ekkor is hazavágytak a bukovinaiak, mint később is mindig. Kiss hadnagy e vágy tolmácsolásával s a hazatelepítés gondolatának a fel-

vetésével hosszú sorát nyitja meg a hasonlóan közvetítő s gondolkodó íróknak (26: 98. o.):

Kár, hogy ezen szép, erős nemzetség itten egészen elfajtalanodik, nemzetiségét időről időre el veszti, és a' vad otrombaságba dül. Én sokakkal beszéllettem, és tőlök kérdezősködtem, hogy valjon nem volna e' kedvök a' Magyar hazába által költözni? „Örömmel" volt a' felelet „ha nékünk a' Magyar Urak lakásra jó földet adnának, pártfogásokat, és segítségöket, kivált által költözésünk' első esztendejiben tőlünk meg nem tagadnák – itt az adó nagy – szántóföldjeink kevesek, és a' nép' el szaporodása miatt élelmünkre elégtelenek" 's t. e' f. – Nem volna-é lehetséges ezen 5449 főből álló, és 209 fegyverre alkalmatos izmos legényeket kiállítható magyarságot a' Hazában letelepíteni? A' Nemzet' száma ezzel megszaporodna, az alföld' pusztái falukat, és mívelőket nyernének, és ezen szegény mint egy számkivettetett nép' sorsa megjobbítatódna!

Nem tudjuk, hogy vajjon az érdeklődés nagyfokúságának, vagy az akkor alapított Akadémia frissességének tulajdonítsuk-e, hogy a moldvai magyarok ügyét a század derekán fellendülő nemzetünk legnagyobb intézménye, a Tudós Társaság, az Akadémia vette a kézébe. Ennek eldöntése helyett csak arra a tényre útalunk, hogy a 30-as évektől 48-ig több nagyjelentőségű lépést tett az Akadémia a csángók érdekében. Küldött, pl. nekik, sőt az olasz papoknak is, magyar nyelvtanokat, könyveket, amint arról az Évkönyvei beszámolnak (33: 80. o.):

Részvéttel fogadta a' társaság a titoknok jelentéseit a' moldvai magyarok' ügyéről, melly ez évben a' kis gyülések előtt fordult meg. Ott terjesztetett t. i. elő P. Magni Károly Jánosnak, a' moldvai apostoli missio igazgatójának, Jászvásárt, oct. 31. 1837. költ levele, mellyben írja a' társaságnak, hogy minekutána egy része a' Moldvában lakó magyaroknak nemzeti nyelvéről megfeledkezvén, más része azt romlottan beszélvén, mindnyájan pedig mély tudatlanság' homályában tespedvén, némi mívelődés' terjeszthetésére itt ott már iskolák keletkeznek, nem csekély hasznú dolog lenne a' gyermekeket oláhul irt magyar grammaticákkal ellátni. Minthogy pedig sokan a' tanítványok közül szegényebbek, hogysem magoknak a' szükséges könyveket megszerezhetnék, felszólítá a' levélíró a' magyar academiát, mozdítaná elő moldvai atyjafiai' ezen ügyét czélirányos munkák' ingyen küldésével... Idő közben mindazáltal egy moldvai magyar lelkipásztor

által figyelmessé tétetvén a' társaság az ottani, magyarok' legújabb állapotjára, papjaik' üldöztetésére, 's P. Magni' felszólítása nem buzgóságnak, hanem inkább annak tulajdonítatván, hogy e' férfi vádlói ellen ellenkezőt bizonyíthasson; a' küldemény ideiglen visszatartatott, míg ezek iránt a' társaság biztos forrásból a' dolog iránt teljes felvilágosítást vehetne. Ez nagy gyülésig megérkezvén, 's ebből csakugyan tanácsosnak itéltetvén a' küldendőknek más kézhez intézése: a' moldvai fejedelem' belső orvosa D. Viola József kéretett a' vásárlott könyvek' elosztására; egyszersmind az igazgatóságnak ajánltatott, hogy a' moldvai magyar fárákban alkalmazott olasz papok' számára Császár Ferencz' olasz-magyar nyelvtanából, az iskolamestereknek pedig Edvi Illés Pál' Közhasznu kézikönyvéből bizonyos számu példányok küldessenek.

Néhány lappal odébb (33: 88. o.) már a könyvek elküldéséről számol be az 1840-iki Akadémiai Évkönyv. Könyveket később is, nem egyszer küldött még az Akadémia Moldvába. E könyvküldeményeknél többet ért azonban kutatók, tudósok Moldvába irányítása s a csángókkal való foglalkozás készségének a felébresztése. A csángókról az első könyvet író Gegő Elek akadémiai tagot az Akadémia küldte Moldvába s könyvét soron kívül adta ki (31). Jerney János szintén az Akadémia megbízásából végezte »etelközi utazását« s szedte össze rendkívül bő s értékes, néhol naiv anyagát a moldvai magyarságra vonatkozólag (41). Döbrentei Gábor pedig az Akadémia titkáraként tette fel kérdéseit Petrás Incének s írt ennek lelkiismeretes válaszai elé meglepő »előemlítményt« (35: 7–9. o):

Petrásnak válasz irása alatt képe kelt előttem külön azon 20.000 körülnyi sereg magyarnak,*) mellyet 1420 táján számüzés kergete ki honából Magyarországról, azért, mivel Hussz vallástanát fogá fel 's inkább itteni ház-tüzhelyétől vála meg és Moldovának keseredék, mintsem lelki meggyőződéséről lemondjon; az üzők pedig, mintha még 20 millió magyar maradott volna hon, úgy nem gondolának a' nemzet eldarabolásával. Képzelém a' különösen Szerem vármegyéből oda nyomorgott csapatot, Bálint és Tamás nevü két sz. ferenczes clericus papjával, kik azután 1437 és 1441 között az ó testamentom néhány könyveit 's a' négy

*) Nem tudom, honnan veszi Döbrentei e számot.

evangyelistát Moldovában magyarra fordíták...*) Hátha volna fenn még azok ivadékából, gondolám, egy néprész, mellynél e – fordítások régi nyelvéből még divatoz holmi arra ismertető szerkezet, szójárás. És, mivel a' magyar academiának mind effélére mindenfelé kiterjed figyelme, tisztemet vélem teljesítenem, ha e' moldovai magyar gyarmatról e' tekintetben is talán valami felvilágosítást nyerhetnék.

Midőn pedig 50.000-ren felül lenni hallám Moldovában a' magyart, tehát egy egész Debreczen városát tevőnek, más tekintetben is felette érdekesnek nézém ez ügyet. Miért? kitalálható. Annak megértését pedig, miként ma is folyvást takarodik, szökik oda székelység, igen szomorítónak azon okból, mert az életreval ó, munkás és mesterséget is többfélét űző derék székely vért inkább Erdélybe idébb, vagy épen Magyarországra költözhetőnek kelle ohajtanom, mintsem, nagy szaporodása miatt is, egészen külföldre besuhanni kénytelennek, hol végképen elszakad nemzetétől, országtól, mellynek az egyhelyti illy felesleget, más vidékeire szállítani, állana egyik legnevezetesebb érdekében. Ő cs. királyi főherczegsége az ország nádora, Aradvármegyei urodalomságába magyar telepítvény népet vétete fel...

A legmeglepőbb szempontokat azonban az akadémiai tagok közül a csángókra s egyúttal a magyar-román viszonyra vonatkozólag is, Jerney János írta le. Ő hangoztatta először az egymással való bánásmódban a kölcsönösség elvét, a jászvásári románok között (41: 33. o.):

Elmondám köztük én is sokszori alkalommal, mikép valamint a' magyar birodalomban vannak oláhok nekik vérrokonaik, úgy Moldvában létez roppant számú magyarság, és pedig a' két ország népességéhez képest nagy különbségű arányban. A' nemzetiség ügyénél azért ne feledkezzünk egymásról; fogjunk kezet, úgy is a' közös ügynek azonegy az ellensége, melly fölfalással fenyegeti mind a' két népelemet continensünk' kellő közepén. Ha azt követeli és méltán követeli a' moldován, hogy Magyarországban illő helyén respectáltassék az oláh nyelv és nemzetiség; kölcsön fejében ne nyomja el, és ne engedje kegyetlenül tüzzel vassal kiirtani a' moldvai magyarok' nyelvét. Petimus, damusque vicissim.

---

*) E sokáig élt, de tévesnek bizonyult hit, a Moldvában készített magyar huszita bibliafordítás hite (182), s a vele összefüggő kérdések keltették fel talán leginkább a nyelvemlékeinket nagy szorgalommal kutató Akadémia s Döbrentei érdeklődését a moldvai magyarok iránt.

A visszatelepítés kérdését is Jerney vetette fel először határozottan s részletesen. Igy írt erről s az ezzel kapcsolatos dolgokról ő maga (41: 121–7. o,):

A' decemberi tél beállott... Lakásomon számtalan csángók és kántorok kerestek meg, tőlük nyelvünk állapotáról részletes tudósításokat beszedni legjobb alkalmam levén. Ekkor világosítának fel a' kalugyeriak szomoru állapotukról... Biztositám őket, miszerint ügyükben felszólandok honunk földesurainál; nemis késtem a' pesti hirlapokban küldeni egy fölszólitást, melly ekkép hangzik:

„Fölszólitás Moldvából a magyarhoni földesuraságokhoz." A' moldvai fejedelemségben, Besztercze folyamnak Szeretbe ömlésénél helyzett Bákó kerületi várostól egy órányira nyugot felé létez Kalugyer vagy Kalugyerpataka nagy falu, mellynek egyik terjedelmes részét a' fönebbi nyugtalan időkben Bákóból oda, mint saját régi birtokuknak határszélire vonult magyarok lakják, számszerint mintegy 300 család, 1300 lélekből álló. Ezen magyarok huzamos idők óta egyszerüségben megelégedetten élve viselék e kis haza borongó közös sorsát, minthogy „rezes" azaz részes (compossessor) örökjoggal szabadon birt földjük elég táplálékot nyujta egyszerü élelmükre, addiglan, mignem hét év előtt a' szomszéd falui határos boertól pörrel megtámadtatván, birtokaiktól rövid uton álnokul, és Sándor meg nagy István XV-ik századbeli vajdák krizofjai (birtoki oklevelei) ellenére – miknek maiglan fönlétüket kezeimben forgott irományok nyomán hitelreméltókép állithatom – megfosztattak, jelennen moldvai divatként a' birtokos családra áradó szerencse és áldás nélkül, haszonbérlő kezelése alatt tengők; magában értetvén, hogy urbéri szabályzat nem létében tulságos zsarolásoktól nyomottan: mirenézve napontai csoportos elköltözés, és más szelidebb bánásmódú boerok földein megtelepülés által enyhitenek szomoru sorsukon. Minthogy gyökös jogu ős birtokaiknak visszaszerezhetése szegénységük miatt – mert Moldvában pört indítani, folytatni és nyerni csak sokpénzű embernek lehet – reménységük elenyészett, de sanyaru helyzetükben idegen nyelvü olasz papjaiktól is kevés vigasztalást nyerhetnek – elszélledésre szánták el magukat: előttem érzékenyül kijelentvén, miként akárhova, annálinkább pedig Nagy Magyarországba ősrokonaik közé örömest átköltöznének, csak minden napi táplálásukra becsületes mód és alkalom nyujtassék: s lelki vigasztalóul magyar papot nyerhessenek. Számtalan pusztaságok és üres telkek léteznek Magyarhonban, miket a' helyesen számító birtokos urak tudom – inkább magyarnyelvü lakosokkal akarnak megnépesiteni, mint idegen csőcselékkel. Ime itt a' jó alkalom magyart nyerni 's megmenteni az elenyészéstől. A' nemzet' őrangyala örvendene 's bő áldás harmatoznék azok'

késő ivadékaira, akik illy hasznos és szép müködéssel a' magyar földnek munkás kezeket szereznének. Én becsületszavammal eleve biztossá teszem, az ily jótékony tettre hajlandó érdemes hazámfiait, hogy e' kis csoport népben istenfélő, jámbor, munkás, kitűrő és alázatos józan embereket nyernének – olly embereket, kikről azon közmondás uralkodik a' moldvai boerok közt: „egy magyar jobbágy többet ér tiz moldovánnál"... Hazafiui bizalommal fölszólitom ezen pusztulás martalékává hagyott népfelekezet megmentésében részt venni kivánó magyar birtokos uraságokat, méltóztassanak szándékuk és a' föltételek minőségéről engem legföllebb martius hó közepéig levél által értesíteni stb."...

Fölszólitásom következtében itteni ügyeim gonosz fordulatot vévén, hovahamarébb fejlődtek ki, hogy nekem kikeletkor tanácsolák Moldvát végképpen elhagynom.

A' moldvai magyarok' ujabbkori történetének ismeréséül, ámbár utazásom czéljához kevésbbé tartozik, nem leend fölösleges elmondanom a' közbejött eseményeket, a' keletkezett feszültség okaival együtt.

1. A' kalugyeriak iránti fölszólitásomat ámbár nem hiv kivonatban közlötte a' brassói „Gazeta de Transilvania" czimü oláh hírlap; az ebben olvasott dolog némi hozzátoldott szerkesztői jegyzésekkel bosszantá a vajdát, fölbőszité a Prunkul család /a Kalugyeriakat pörrel megtámadó és kifosztó boer család/ szövetségeseit.

2. A' bákóiak folyamodának a' püspökökhöz az ujonnan épitett templom és parochia mellé magyarul meg németül tudó lelkész' rendeltetéseért. Ez irigy féltékenységet szült az olasz papokban, mérges indulattá fejlődőt.

3. A' magyar academia fölszólamlásom következtében nevezetes magyar könyvgyüjteményt, imádságos, énekes, naptár 's másegyéb erkölcsnemesitő és hasznos ismereteket terjesztő darabokból állót küldött, a' magyar papok, kántorok és irástudók között kiosztatandót; a' mi ismét féltékeny haragra inditá az olaszokat. Mi történt mind a' hárommal? rendre elmondom:

A' jászvásári „Albina Romaneaska" czimü hírlapban némi névtelentől gunyirat jelent meg ellenem Uj-Mózses (Nou Moysi) fölirással, mellyben sületlen handabandával engem nevetség tárgyává törekszik tenni, hogy Moldvából a' sanyargatott magyarokat, mint Mózses az izrael népét Aegyptomból, ki akarom lopni...

Moldvából kijöttemkor Brassóban april 8-dikán a „Gazeta" szerkesztőjének, Baricz György urnak nyilatkozatot adtam a gúnyiratra, olly kéréssel, hogy sziveskednék oláhnyelvre áttéve, lapjaiba fölvenni. Megigérte becsületszavára tellyesitését, azonban később, junius 21-dikén kelt 50-ik számu lapjában jelenté, mikép feleletem' közlése nincs hatalmában: értesitvén egyébiránt magán levélben effélének a' moldvai vajda' eszközlésére eltiltatásáról. Más oldalról értesültem arról is, hogy az idétlenül született gúny-

irat magának Mihály vajdának átvizsgálatán mene keresztül. Nyilatkozatom a magyar hirlapokban jelent meg s ekkép szól:

„Az uj Mózses nyilatkozata Moldva földesuraihoz."

Tetszett egy névtelennek a' jászvásári „Albina Romaneaska" nevü ujság f. évi 18-dik számában alulirottat „Uj Mózses" czim alatti gúnyczikkével megtisztelni...

Azon rögzött eszmén nyargal leginkább a' gúnyiró, mintha az uj Mózses a' kalugyeri magyarokat Moldvából kivezetni, vagyis inkább kilopni épen ugy akarná, mint a' törvényadó Mózses izrael népét Aegyptusból kivitte; mi által politicai statustudományban csekély jártasságát árulja el. Európai organisált statusokban alattomos vagy erőszakos kiköltözést gondolni is képtelenség 's az illető hatalmak' beegyezése 's kölcsönös szerződés nélkül az meg nem történhetik, a' millyen azonban az érdeklett kormány' sérelmére nem lehet, valamint ezt időnkbeli számos kiköltözési példa mutatja. És ezen status jogot az uj Mózses nemcsak tisztelve érdekli kigúnyolt fölszólitásában, hanem világos kijelentéssel mentve is tartotta. Hasonlitgatásában továbbá, a' magyarhoni oláhság polgári állapotáróli ismeretlenségét bizonyitja, nem tudván, hogy Magyarországban a' keleti ritusu minden nemzetbeli népfelekezetek a' többi vallásbeliekkel egyenlő polgári jogokkal birnak; nem tudván vagy talán tudni nem akarván, hogy az oláh nemzet' kebeléből magnások, számtalan nemesek, főhivatalbeliek, országgyülési követek, megyei kormányzók 's majd minden kormányágnál számos tisztviselők léteznek. Nem tudja, vagy talán tudni nem akarja, hogy az oláh püspökök a' magyarországi gyülésen a' többi magyar főpapokkal együtt ülnek, a közhaza' ügyeit tanácsi befolyásaikkal 's szavazataikkal vezetők. Tiszteli alulirott bármelly tartománynak akármi formáju constitutionalis és organicus rendezetét; méltányolja minden népnél a' nemzetiség sz. eszméjét, sőt óhajtja annak tökélletes kifejlődését, azért nem is követel Moldvában a' 60 ezer katholikus magyaroknak sem nyelvi sem vallási előbbkelőséget, mert tudja jól, hogy valamint Magyarországban minden más nemzetbeliekének az uralkodó magyar nemzetiség' alá kell rendelve lennie, ugy Moldvában is a' magyarnak, nyelv és vallási tekintetben a' moldovánétól függése mulhatatlanul szükséges; de, hogy egy népfelekezet, millyen Moldvában a' magyar, templomi és családi körében olly inséges szorongatások között tengjen, milyentől még a' zsidóság is ment és szabad, t. i. hogy saját nyelvén beszélni, istenét azon imádni, testi és pénzbeli büntetés alatt tilos legyen! azt épen nem látja rendin valónak, miután az idegen elemek erőszakos kiirtatása olly politicai bün gyanánt rovatott meg a' civilisált Európában, melly a' statusoknak előbb utóbb keserü gyümölcsöket szokott érlelni..." Kelt Brassóban april 8-dikán 1845.

A' második – vagyis bákói folyamodásnak bosszankodásnál

egyéb sikere nem lőn; magyartalan pap rendeltetett oda lelkészül.

A' harmadikra nézve azt jegyezhetem föl, hogy még Moldvában létemkor értesültem az ojtosi passushoz több láda könyveknek érkeztéről, mik csakugyan megjöttek a' moldvai vámhivatalhoz, de ott már kibocsátott letiltás várta. Bevitettek végre Jaszsziba, belőlük mindazáltal a' magyarok nem részesítettek.

Megmozdultak tehát Jerney felszólítására az Akadémia s az oláhok, csak azok, akiknek leginkább kellett volna: a földesuraink nem. Ezt e helyt, ha mással nem is, azzal a szótlansággal, részvétlenséggel bizonyíthatjuk, mellyel a csángók visszatelepítésének a kérdését, e jobbágyfelszabadítással, úrbérrendezéssel, agrárreformmal szorosan összefüggő kérdést fogadta. A népünkkel való tervezgetés s az érte való aggódás, egy-egy rövid újságcikkben, vagy éppen egy félmondatnyi sóhajtásban tört ki. Az Erdélyi Hiradó 1844-iki évfolyama 107. lapján olvashatjuk a székely kivándorlásról:

– Mennyivel erősb volna Erdély, ha az Oláhországba vándorlottakat saját keblében birhatná. Véleményünk szerént az országgyűlésnek kellene akadályozni s a kimehetést szorosb határok közé szorítani. Mennyi népetlen helyei vannak Erdélynek és a testvérhonnak, hol azok letelepedhettek volna! A Mezőségen, Magyarhon pusztáin, mennyi ember megférhetne, ha azt vesszük föl, hogy a népesség miatt vándorolnak el, mi pedig nem úgy áll. A kormánynak, de inkább magunknak kell erről komolyan gondolkodni.

Dobrossy István, a csángó népdalokról írva kritikát, így sóhajtott fel a Pesti Divatlapban (38):

Olly kevés a magyar, s még sem tudjuk a moldvai atyafiakat alföldi pusztáinkra áttelepíteni, míg egy szász lelkész, seregestől viszi be Erdélybe a würtembergi svábokat!

A 48-as kor igazi reformokat váró magyarjának a terveit s a halogatás, akarattalanság miatti csüggedését így fejezte ki egy névtelen az Erdélyi Hiradóban (40. a.):

Nem helyes, korszerű és üdvös lenne-é, kérdem, valahára e bajon /a székely kivándorláson/ is segítenünk, legalább segítésről komolyan gondokoznunk, 's ez által vérünknek, a derék székely

fajtának elcsenevészését, elkorcsosulását, erkölcs alá süllyedését meggátolnunk, kivándorlástól, idegen földre és égalj alá vetődéstől megmentenünk. Kinek nem fáj szíve, midőn hallja, hogy a' tisztaságszerető, vitéz 's szabad székely Moldvában és Oláhországban tyrannismusról híres nemzeteknek önkénye 's igája alatt rabszolgai alázatosságban él? Kinek nem hül vére, ha elgondolja, hogy azon ezrekre menő férfiak és leányok, a székelység virágának egy része, ifjú sarjai... előbb vagy utóbb zsoldosok és kéjencek állati ösztöneinek szolgáivá, bűnös szenvedélyek s aljas indulatoknak lesznek eszközeivé...

És vajjon mi által lehetne mindezeket, ha nem egészen is, legalább nagy mértékben meggátolni?...

Urbéri és örökváltsági rendelkezések következésében egy nagy változásnak megy elébe hazánk; a' birtokképesitési törvény gazdasági állapotainkban ugyszólván egy kis kárnélküli csendes revolutiot csinál, mi által az egész ország birtoklási rendszere tetemes fordulatot veend; vajjon nem lenne jó ez alkalmas perczet megragadnunk 's azt ugy használnunk, hogy általa egész országunkra nézve egy jobb jövendőnek alapja tevődjék le, az az: nem volna e czélszerü szerfelett elszaporodott s ennélfogva silány tengődésre vagy kivándorlásra kényszerült székely atyánkfiait, rájok, mint a' birtokosokra nézve méltányos, körülményszerü 's magán és közérdekekkel megegyező feltételek mellett az ugynevezett „Mezőségre" telepíteni?

/E népességarányositáson kivül betelepitést is kell végezni. E betelepitettek/ természetesen nem lehetnek mások, mint legelsőbben és mindenek felett a mi testünkből való test, és a mi vérünkből való vér, vagy is idegen hazákban élő rokonink /a csángók/... Igy legalább egy csoportban lenne mi magvar e' világon van, 's jól esnék a' hazafinak tudni, hogy véréből földönfutó nincs, 's hogy a' magyar elsőtől utolsóig ősei hazájában és szabadságában elnvomatlan él.

Fájdalommal kell azonban megvallanom, hogy ez eszme ámbár többizben és igen lelkes hazafiak által pendittetett meg, eleitől fogva nem nyerte meg hazánk fiainak azon részvétét, melyet bizonyára érdemlendett; míg a würtemberg-iek bévándorlása honunk és Magyarország: német ajku lakosainál is legnagyobb és állandóbb rokonszenvet ébresztette 's azt már is látható sikerhez vezette, elannyira, hogy 1846-iki május végéig (a' Volksfreund 24-ik száma szerint) csupán Erdélyben 645 család telepittetett le honunk legnépesebb részében a' Királyföldön, mi azóta bizonyára legalább ezerre felrúgott; Magyarországon pedig Oraviczán 160 családnak adtak ingyen köz helyet a' megtelepedésre, Vankováczon 64 ezer hold föld került egy bécsi tőzsér birtokába, ki azt, mint szintén egy nagy nevü herczeg is ujonnan vett magyar birtokát, németekkel szándékozik betelepíteni... Igen a' németfaj mindent elkövet saját eleme gyarapitására, mig mi a' legnagyobb

közönyt és hanyaglást mutatjuk e' tárgy iránt; igen, a' sváb bevándorlók mindenfelé tárt karokkal fogadtatnak, mig Jerney lelkes felszólitására egy résztvevő hang sem válaszol, Bugát hazafias kérései visszhang nélkül repülnek el: a' 15 millió nép és az ország nagyobb részétbiró földesurak között, egy szó nem emelkedék idegen földön élő rokonaink jöttét idvezleni, nem, befogadásukra legkisebb ajánlatokat tenni! Jöhet idő hazafiak! midőn a' nemzet e' mondhatatlanúl vétkes indolentiát meg fogja bánni. Jöhet idő, midőn azon eredmények, miket ezen mulasztásunk: honunk bételepitését mindenek előtt véreinkkel eszközleni, idézett elő, maradékaink átkát vonandja egykor fejünkre. Szóval jöhet idő, midőn eme hanyagság felette drágán fogja magát rajtunk megbosszulni.

4. Annál, amit a reformkor néhány buzgó lelkű magyarja tervezett s gondolt, ma sem tervezhetünk, gondolhatunk többet. Meg is állhatnánk itt e fejezet tárgyalásánál. Ha mégis tovább megyünk, ezt csak a teljesség kedvéért tesszük s utóbbi száz évünknek egy ujabb oldalról való megismerése kedvéért.

Reformtörekvéseink elfojtódása miatt nem kell külön beszámolnunk arról, hogy mi lett a 48 előtti tervek sora. Elbuktak a szabadságharccal s e könnyű felelettel legalább megszabadulunk attól a válaszadástól, hogy mi lett volna, meg lett volna-e, ha a csángó visszatelepítés gondolatát a végrehajtásig hajszolta, erőszakolta volna egy-két elszántabb magyar.

48 helyett azonban a 40 évvel későbbi időből, a mult század nyolcvanas éveiből válaszolhatunk erre a kérdésre. A nemzet a milleneumra készült s az önfeledt ünnepi hangulatban sokfajta nacionalista ötlettel lehetett az embernek feltűnést keltenie s népszerűségre szert tennie. A bukovinai születésű László Mihály képviselő, aki a legszenvedélyesebb hangú röpiratot írta a csángókról (67), felélesztve a visszatelepítés gondolatát, Pusztaszeren akart egy tágas falut létesíteni a bukovinaiakból, az ezredéves ünnep emlékére (61: 199. o.):

...Biztat a jövő, hogy nem fogjuk elveszni hagyni keleti testvéreinket, s ha már annyiszor kerestünk egy velünk rokon

népet, itt a közelben meg kell, hogy halljuk moldvai csángóink segélykiáltását oláh elnyomói ellen, nehogy ők is úgy elvesszenek, mint a besszarábiai magyarok. Adjunk nekik iskolákat, tanítókat és magyar papokat, ha nem tudjuk őket betelepíteni, s akkor meg lesznek mentve; a bukovinaiakat pedig kevesebben lévén mielőbb telepítsük be, ha nem akarjuk, hogy akár a muszka, akár az oláh elnyelje őket.

Nem sokára ezer éve lesz, hogy a magyar nemzet itt lakik; nagyszerű emlékekkel akarja a nemzet megörökíteni ezeréves állami életét; az emlékek egyik maradandó monumentuma az lehetne, hogy egyelőre bukovinai csángóinknak Pusztaszer tágas földjén egy nagy falvat építenénk s ide letelepítenők. Ez méltó emléke lenne az ezeréves honalapításnak!

Az ötlethez tapsolt a századvégi Magyarország, a csángó képviselő s témája, gondolata népszerű lett. Szádeczky Lajos történész, Moldvában és Bukovinában járva, útijegyzeteivel tovább csiholta a hangulatot (66), s amint máshelyt leírta, a sok lelkesedésből és buzdításból annak rendje s módja szerint, csakhamar bizottság, mozgalom, sőt még betelepítés is keletkezett (123: 3–7. o.):

Az 1882-ik év végén országos mozgalom indult meg a bukovinai székelyek visszatelepítése érdekében. Alkalmat adott rá az Alduna szabályozása, ahol telepítésre alkalmas földterületek jutottak a kincstár birtokába.

A bukovinai székelyeknek egy küldöttsége jött Magyarországba és Tisza Kálmán miniszterelnöknél és Szapáry Gyula pénzügyminiszternél tisztelegve, kérték, hogy hozzák vissza őket a régi, igazi, édes hazába.

A kormány beleegyezett a telepítésbe, de tekintettel Ausztriára, hivatalosan ő maga nem intézhette a telepítést, hanem rábízta a magyar társadalomra, támogatást nyújtván az Alduna szabályozását végző kormánybiztosság által, melynek élén Nagy György kormánybiztos állott.

A betelepítés intézésére országos bizottság alakult, gróf Somsich Pál képviselőházi elnök vezetése alatt. Benne voltak a képviselőház leglelkesebb tagjai... s a közélet jelesei... és e sorok írója.

A bizottság /"csángó bizottság"/ 1882 decemberében kezdette meg működését, mely legelőbb is arra irányult, hogy pénzalapot gyűjtsön a beszállítás költségeire. Egyelőre ezer embert akartunk betelepíteni, amennyinek elhelyezésére Pancsova közelében hely és földbirtok volt.

A magyar társadalom lelkesen karolta fel az eszmét s a napilapok támogatásával gyorsan gyült a pénz, úgyhogy néhány hónap alatt több mint 50.000 forint állott rendelkezésre.

A bizottság 1883 elején megbízta herceg Odescalchi Arthur akkor országgyűlési képviselőt és e sorok íróját, hogy menjünk ki Bukovinába és hozzunk ezer székelyt az Alduna mellé.

Március 16-ikán indultunk el Budapestről... Keleti véreink úgy fogadtak, mint megváltót...

Március 19-én munkához láttunk... bejártuk az öt falut, összeírtuk a kiköltözni óhajtókat, pénzsegélyeket osztottunk ki közöttük a moldovai munkaelőlegek visszatérítésére. (Csak Hadikfalva 30.000 forint előleggel volt lekötve Moldovába tavaszi és nyári munkára). A nép tömegesen tódult elénk és iratta fel magát, úgyhogy ezer helyett kétezernél is többen iratkoztak fel, akik készen állottak a vasúton való bejövetelre és 200 ember húsvét után szekereiken Erdély felé volt indulandó.

Jelentést tévén a nagyméretű mozgalomról a bizottságnak: ez, minthogy hatásköre csak ezer ember behozatalára terjedt ki, a kormányhoz fordult a megfelelő intézkedések megtételére. Az eredmény az lett, hogy engedélyt és megbizatást nyertünk az összes jelentkezők behozatalára.

Március 30-án megindult a modern népvándorlás. Ekkor indították az első vonatot a hadikfalvi állomásról, több mint 600 emberrel, leginkább Andrásfalváról. Ezzel jött vissza a küldöttség is.

Április 2-án indultak a második vonattal a fogadjisteni és istensegitsi székelyek, Klopp mérnök vezetése alatt, mintegy 900-an, és április 3-án a hadikfalvaiak. összesen 2200 lélek jött be akkor, köztük 1150 férfi és 1050 nő és gyermek.

A bevándorlókat a magyarországi vasúti állomásokon rajongó lelkesedéssel fogadták és vendégelték. Szegedtől hajón mentek Pancsovára, amelynek közelében, Hertelendyfalván és Sándoregyházán (előbb Nagygyörgyfalva) telepítettek le.

A szekeres gazdák Istensegitsről április 18-án a maguk fejétől indultak, 41 fedeles szekéren, családjaikkal. Ezek aztán a többiek közé telepíttettek.

Mindezzel még nem ért véget a megindult áramlat. Józseffalva 7–800 lakosa közül 200 szintén felíratta magát a bejövetelre, de ottlétünkkor még néhány heti előkészületre volt szükségük, hogy indulhassanak. A többi falvakban is voltak néhány százan akik az első alkalommal nem jöhettek, de azután csakhamar felkészültek a bejövetelre. Ezek aztán sürgető kérésekkel ostromolták a bizottságot, hogy szállíttassa őket is be, mert eladván mindenüket, különben koldusbotra jutnak.

A „csángó bizottság”, amely feladatát az első betelepítéssel befejezettnek vélte, 1883 ápr. 11-én tartotta utolsó ülését és át-

adta az ügyek további intézését az ápr. 29-én megalakult „Csángó-magyar egyesületnek”.

Az új egyesület átlátta, hogy nem hagyhatja cserben a bejövetelre felkészült szegény népet s május elején ismét kiküldötte Bukovinába herceg Odescalchi Arthurt és e sorok íróját, hogy szállítsuk be egy vonaton azokat, akik szegénységeiket eladva, Bukovinában többé nem maradhattak. Letelepedésökre Kubin mellett az Aldunánál, Balvanistie határában (melyet a régi Keve vára emlékére Székelykevének neveztünk el), jelölvén ki helyet.

Május 7-én érkeztünk meg székelyeink közé Józseffalvára, amely örömmámorban úszott... Még ugyanazon napon összeírtunk 220 kivándorlót s éjjelre már Istensegitsre mentünk s hétfőn estére Hadikfalván át Andrásfalvára érkeztünk. Mindenik faluból néhányszázan készültek bejönni... Nem volt könnyű feladat, mert csupán Hadikfalván 442 ember iratta fel magát előzetesen a plébánosnál, akik mind jönni kívántak. 150-re redukáltuk.

A különvonat május 11-én indult Bukovina fővárosából, Szucsaváról... a második népvándorlás mintegy 900 emberével.

Még ezzel sem ért véget ez évben a betelepítés. Az andrásfalvi ref. gazdák, mintegy 150 család, aratás végeztével szintén bejöttek, Tomka Károly lelkészük vezetése alatt; úgy, hogy őszre Andrásfalváról az egész ref. hitközség Hertelendyfalvára telepedett át.

Ezekkel együtt a beköltözött bukovinai székelyek száma mintegy 4000-re emelkedett, akik az említett 3 községben telepíttettek le.

A hangulat illusztrálására, mely a betelepítetteket fogadta s a bukovinai székelyeket is áthatotta, kiírtam a Pesti Napló, az akkori legolvasottabb újság, 1883-iki évfolyamainak megfelelő számaiból a tudósítók táviratait az első csángó csoport hazafelé vezető útjáról:

Hadikfalva, márc. 30.

Leírhatatlan az az öröm, hogy a megváltás nagy műve ténynyé vált s az első csoport csángó ma délután 2 órakor útnak indulhatott...

Tömegesen jöttek a környékről s az utcán hullámzott a nép. Egymástól kérdezték, vajjon csakugyan igaz-e, hogy végre hazájukba térhetnek vissza és kitörő örömükben egymás nyakába borultak, áldva a sorsot, mely beteljesedni engedé oly rég táplált reményüket...

Chyrow, márc 31.

Bukovina határa messze mögöttünk van, egy napi út után közeledünk a magyar határhoz, melyet éjfélkor átlépünk.*) A vonaton 300 férfi, 200 asszony, 100 gyermek van. A rend egy percre sem zavartatott meg, sem a beszállásnál, sem az úton... Szaniszlón herceg Odescalchi a kisgyerekeknek meleg tejet adatott, Stryjben bort osztottak szét. Rántz Antal 77 éves agg, beteg létére erővel beszállott a kocsiba, hogy Magyarországon haljon meg. Ma délelőtt meghalt. Hulláját Stryjben az állomásfőnök egy hatósági közeggel átvette. Pénzt hagytunk temetésére. A nép jóhangulatát a gyászos eset nem zavarta meg, mert mindenki el volt készülve halálára...

Tokaj, ápr. 1.

600 csángó viruló egészségben, erőteljesen 1 órakor ide érkezett. Odescalchi herceg szónoklattal üdvözöltetett s egy pohár tokaji nektárt ürített a csángók boldogságára. A nektárból új testvéreinknek is bőven jutott, kiket, mint a jövő reményét a közönség lelkesen éljenzett. Váljanak a haza javára!

Nyiregyháza, ápr. 1.

Utunk valóságos diadalmenet. Szívből jövő lelkesedés fogad mindenütt. A szemekben könnyek, az arcokon meghatottság tükröződik, „Isten hozta a csángókat!", e kiáltással fogadnak bennünket. Mezőkön, falvaknál, falvak mellett mindenütt lelkesült éljenző néptömeg üdvözli az érkezőket...

A csángók őszinte megindulása leírhatatlan. Az öregek áldólag terjesztik ki karjaikat üdvözlőik felé. Sírnak, áldják Magyarországot és a bizottság tagjait, különösen Odescalchi herceget, kit imádnak... Dalolták bús nótáikat. Maguk csinálták e nótát:

Megy a gőzös Pancsovára,
Odescalchi igazítja.
Esik eső karikára,
Odescalchi kalapjára.

Legnagyszerűbb volt a fogadtatás Nyiregyházán... Az egész város talpon volt, 20 tagú bizottság intézte tegnap óta a fogadtatást. Ezrekre menő közönség szűnni nem akaró éljenzéssel fogadott a Rákóczi hangjai mellett. Krasznay polgármester lelkes szavakat intézett hozzájuk... Csángóink sírnak és újjonganak. Nyiregyháza kitett magáért, minden egyes számára ebéd volt gulyással, sódarral, pecsenyével és borral.

Debrecen, ápr. 1.

Az első csángó szállítmány ma itt átutazott... Az érkezőket a polgármester melegen üdvözölte. A vonatnál 30.000 főnyi néptömeg kiáltott éljent... A csángók között 800 cipó, 1200 perec, 800 kolbász, tepertyő, szivar és nagymennyiségű bor osztatott ki.

*) Galicián keresztül szállították u. is. a bukovinaiakat.

A csángó férfiak egyes wagonokban beszédeket tartottak a tolongó tömeghez és azt kérték, hogy testvéri csókot válthassanak debreceni testvéreikkel... Midőn a város polgárságának szívességét megköszönték, könnyeztek. Meghatva kívántak áldást szabadítóikra, kik mint mondták a „tűzből kihozták" őket.

Szolnok, ápr. 2.

Éjfélkor Püspökladányba érkeztünk. Az előljáróság díszben, zenével fogadott. 2 órakor Kisújszálláson zenével, ovációkkal fogadtak. Útközben üdvözleteket intéztek hozzánk. A föld népe sírva panaszkodott, hogy a rendőrök nem engedik a csángókhoz jutni, kiknek messziről ételneműt és pénzt hoztak. Érzékeny jelenetek egész sora fordult elő. Debrecenben Lakatos Imrénét, Szüts Klárát szülési fájdalmak lepték meg. Szolnoknál a gyermek világra jött. Neve Mezei lesz. Szolnok beviteti az asszonyt s ápoltatni fogja.

Szolnokra ötkor érkeztünk. Hegedüs Béla főkapitány, Schefcsik István polgármester üdvözöltek. A csángó gyermekeknek tejet, a többinek ételneműt osztogattak. Szegedre kilenckor indulunk, hol nagy fogadtatásra készülnek. Odescalchival és nejével az „Ausztria" gőzösön megyünk. Két katonaszállító uszályhajóban vannak elhelyezve a csángók Csongrádnál, Szentesnél meg fogunk állani. Itt is nagy készülődések történtek fogadtatásukra.

Tizenkilenc óráig tartó utazás után Sátoraljaújhelytől végre néhány órai pihenésre is jut időnk. Azok a lelkesült ovációk, melyek egész útunkban kisértek bennünket, egy percet sem hagytak betöltetlenül. Őszinte, szívből jövő lelkesedés volt az. Ovációk, melyeket semmi más nem készített elő, mint a lelkesült közakarat, a magyar nemzet erős nemzeti érzülete. Hatóságok úgy, mint egyesek vetekedtek, hogy szívélyességben felülmúlják egymást. Üdvrivalgások kísérték a népvándorlást. A városok nagyszabású ünnepélyeikkel, lakosaik tömeges megjelenésükkel tűntettek.

Megható jelenetek egész sorozata kisért bennünket. Püspökladányban láttam egy ősz embert, kit két fia karján vezetett. Mint mondották, nehéz beteg. Éjfélkor elhozatta magát a pályaudvarba, hogy kezet szoríthasson csángóinkkal... Arcuk /a csángóké/ sápadt, azokkal az erős vonásokkal és barázdákkal, melyeket a szüntelen nehéz munka s a rossz táplálkozás idéz elő. A herceg és a bizottság tagjai csodákat beszélnek az emberek kitartásáról. Nyáron túlfeszített munka rossz táplálkozás mellett, télen oly szomorú tengés, melynek leírása könnyeket csal szemeinkbe. Nem csoda tehát, ha sirtak, újjongtak örömükben, midőn megpillantották új hazájukat.

Isten áldja meg Magyarországot! Éljen Magyarország! – volt a felelet a szívélyes üdvözletekre. Ősz apák felemelték fiaikat karjaikra s örömsugárzó arccal kiálták: Nézd fiam, ez Magyarország!

Szentes, ápr. 2.

Szolnokon a csángók hajóba hordozkodása két óráig tartott. A parton egybegyült nagy tömeg éljenzéssel üdvözölte őket. Ételt italt bőven hordtak be a csángóknak, kik meggörnyedve viszik a sok ételneműt. A fedélzeten Odescalchi herceg kiválogatott 30 pár legényt és leányt s csángó zene mellett táncra perdültek. Ó- és Újkécskénél és Várkonynál a parton zászlóval, éljenzéssel üdvözöltek. A csángók a fedélzetről viszonozzák az üdvözlést. Bús csángódalokat énekelnek. A parton állók mindenütt üdvözölnek s közben pisztolydurranások fogadnak. A csángókból egy csoport folyton a fedélzeten van és éljenzi a parton állókat. Odescalchi hercegnő velünk tart, a csángók nagy tisztelettel köszöntik s beszédbe elegyednek vele...

Szeged, ápr. 2.

Egész Szeged talpon van. A néptömeget alig lehet csöngetéssel, hajófüttyel eltávolítani. A közönség szüntelen éljenzi a csángókat. Az egész parton zászlók, mozsárdurrogás. A felső rakpart hosszában fáklyások és óriási néptömeg hullámzik. A város ki van világítva, riadó éljenek hangzanak. Nagy kormánybiztos Odescalchi herceget meghatva megcsókolja. A csángók a partra kitódulnak.

Nagy... a csángókhoz fordulva következő beszédet tartá: „Azon rokonszenves fogadtatás, melyben önök, mióta hazánk határát átlépték, mindenütt részesültek, bizonyára érezteti önökkel, hogy testvéreik között vannak; de ha nem is tárulna ölelésre a rokoni kar, ha nem törnének is ki a viszontlátás felett érzett öröm lelkesült hangjai, még akkor is érezniök kellene, hogy az édes hazának oly sok szenvedés és dicsőségtől megszentelt földén járnak, és ha nem éreznék, nem árulná-e el szívok dobbanása, hogy itthon vannak? megsúgná az erdő, mező és a dalos madár, ékesszólóan bizonyítanák még a néma kövek is. De hiszen önök látják, tudják, érzik, mily gyöngéd szeretettel fogadja az édesanya keblére önökben oly régen várt és oly sokáig nélkülözött fiait...

Odescalchi meghatva válaszol... Szluha főkapitány a csángókhoz buzdító szavakat intéz ...

Holnap reggel tizkor Pancsovára indulunk. Csángóinkat a kormánybiztos átveszi, mire Odescalchi herceg Budapestre utazik.

Szeged, ápr. 3.

A csángók ma reggel néhány itteni utcán körutat tettek... A lakosok megtömték a csángók minden zsebjét süteménnyel... Egy gyermek ma éjjel meghalt. Kiteszik s a város eltemetteti. Amint a főpiacon a csángók végighaladtak, a nép körülfogta őket s keszkenőjét, kötényét, gyümölcsét, ételneműjét a csángóknak adta. Az elinduláskor is hasonló megható jelenetek fordul-

tak elő. A nép tömegesen tódul a hajóra, szegény s gazdag egyaránt, kávét, frissítőt, kenyeret, ruhaneműeket osztogat...

Ó-Becse, ápr. 3.

Ó-Becsén Szulik József prépost ragyogó ékesszólással fogadott...

Titel, ápr. 4.

Titelre, utolsó állomásunkra tizenkettőkor érkeztünk. A zászlókkal díszített kikötőt nagy tömeg lepte el, magyarok, szerbek egyaránt. Mozsárdurrogások és éljenvihar közt léptünk partra.

A kormánybiztos mindegyik csángóval behatóan értekezett viszonyaik felől s tanácsokat oszt, panaszaikat meghallgatja, előkészíti őket jövő életükre... Csángóink nyugodt lélekkel néznek a jövő elé s hálásak a sok jóakaratért.

Pancsova, ápr. 5.

Szerencsésen eljutottunk a dicsőséges, de hosszú út célpontjához: 6 órakor érkeztünk Nagy-Györgyfalvára... /Később Sándoregyháza/. Egy Csobot nevű zászlót ragad kezébe s a csángók alája gyülekeztek. A kormánybiztos egy magaslatról mutatta meg nekik az igéret földjét: „Ez az a föld, ugymond, melyet ti igéret földjének neveztetek. Mit igér nektek e föld? Boldogságot, jólétet és megelégedést, de csak azon feltétel alatt, ha ti is viszont igértek neki hazaszeretetet és hűséget. Szívre tett kézzel és felemelt ujakkal, itt, az Isten szabad ege alatt esküdjetek meg, hogy hívek lesztek a hazához és a trónhoz... Hosszas, zajos „esküszünk" kiáltás hangzott. A pillanat igen ünnepélyes, igen megható volt.

A nemzet s a képviselő és kormánybiztos vezetők azonban, akik ezt a pisztolydurrogásos, ovációs, bizottságos, tokaji nektáros, hazafiúi csókos, bús-énekes operett felvonulást csinálták (melyben sok megható is van), a telepítést igen rosszul végezték. Az »ígéret földje« a Duna veszélyes árterülete volt, melyet már 1865-ben elkezdtek vízmentesíteni s betelepíteni svábokkal, tótokkal. Ezeket azonban 3 hatalmas árvíz mosta ki az Alduna mellől (Nagy, 68). E súlyos figyelmeztetési ellenére sem végezték el jól az újabb ármentesítést sem s 1888-ban a bukovinaiakat is elöntötte a megáradt Duna, tönkretéve ötévi munkájukat. Sokan el is hagyták az Alduna vidékét s vagy Bukovinába mentek vissza, vagy a „bácskai szerb s sváb falvakban

széledtek szét (Oberding, 230: 201. o.). De még a víznél is nagyobb baj volt, hogy a bukovinaiaknak csak a falvak végei jutottak, mert a központi részeket az előttük kimosott svábok és tótok kapták. Ezek nagyobb mezőgazdasági kultúrájával a szegény és szinte nomád életet élő, azelőtt munkára folyton Moldvába járó, faluvégre szorult bukovinaiak nem tudtak megbirkózni a vegyes falvakban. 1938-ra, amely évből részletes szociográfiai leírásunk van az egyik aldunai székely községről, Hertelendyfalváról, szinte teljesen elproletarizálódtak. Számban ugyan ők vezettek (a szaporaságukat ott is megőrizték, látogató püspökük szerint közöttük »nem az egyke, hanem a tizenegyke divatos«) – de a szegénységben is. Betelepített apáik vagy nagyapáik fejenként 10 hold földet kaptak s 1938-ban már 57 teljesen nincstelen, 223 $^1/_4$–2 holdas, 126 2–10 holdas, 23 10–20 holdas és 6 20–50 holdas volt közöttük. Tönkrement sorsukon csak a közellevő Belgrád és Pancsova munkaalkalmai enyhítettek (Thomka, 229).

Az aldunai sváb és tót falvak mellett 1883 után még Erdély más, különböző nemzetiségű falvait próbálták kifoltozni bukovinai magyarokkal. Az 1. sz. térképen fel vannak tüntetve azok a helyek, melyeken a mintegy 4 évtizeden keresztül tartó telepítések, a magyarság erősítésének, sajnos rosszul sikerült szándékával, bukovinaiakat, mintegy 2500–3000 magyart, szétszórtak (Oberding szerint (230: 201–3. o.) 1883-ban Gyorokra 125; 1888–92-ig Dévára 54; 1910-ben ugyanoda 72; 1892-ben Vajdahunyadra 19; 1900-ban Babsára, Vicére, Magyarnemegyére mintegy 25–30 családot telepítettek (utóbbi három helyen rögtön elszéledtek), 1905-ben Marosludasra 13; 1910-ben Sztigyszentgyörgyre 52, Csernakereszturra 110 családot.) A telepítést először a földmívelésügyi minisztérium végezte, majd különböző magánosok. Ennek persze csak botrány lehetett a vége: a csángó telepítést, mint már a legelején is, pártpolitikai célokra használták fel (Szabó, 128).

5. A 67-es Magyarország ilyen erkölcse és hazafisága mellett történhetett az meg, hogy míg a bukovinaiak visszatelepítése folyt, a többszázados székely kivándorlás éppen a tetőfokára hágott. Hiába jelölte meg néhány derék magyar a kivándorlás megakadályozásának a módját, nem hallgatott rájuk senki. Tusnádi, még a kiegyezés előtt, a már felvetődött gondolatot ismételte: Erdély belseje felé kell irányítani a székelyt. E befelé-telepítés kivitelére a hatalmas mágnásainkat buzdította leginkább, a Károlyiakat, Zichyeket, Esterházyakat, Wenckheimeket, a székely eredetű Andrássyakat, »kik birtokaikat még most is per puszták et praedia számlálják.« Nem hajlott azonban közülük a dologra egyik sem. Koós Ferenc egy másik tennivalót jelölt meg később (75. II.: 282–3.):

Aki itt keresetet fog találni, annak eszeágába sem fog jőni a szomszédba kimenni. A csiki és háromszéki székely elég ésszel bir arra, hogy nem viszi, nem küldi gyermekét Bukarestbe ipartanulásra, hogyha azt Brassóban jó helyre el tudja helyezni. A Brassó vármegyei csángó sem menne és nem küldené fiait, leányait Bukarestbe szolgálni, ha őket idehaza szolgálatra adhatná. Kényszerhelyzet ez és nem valami plátói szerelem Románia s ennek fővárosa iránt. Megyen, mert tudja előre, hogy ott tüstént helyet talál, mihelyt oda megérkezik. Adjunk csak idehaza alkalmat és módot a megélhetésre s bizonyosak lehetünk a felől, hogy nem fog Bukurestbe sietni. Gyárak kellenek a Székelyföldre s mihelyt ezek létre fognak jönni, a kivándorlás le lesz ezek által csapolva...

A Romániába való kibújdosás, mely reánk nézve erkölcsileg úgy, mint nemzeti tekintetben, valóságos csapást, pusztulást rejt magában, csak akkor fog teljesen megszűnni, midőn kenyérkereső népünk, iparosaink kenyeröket, legalább oly arányban, mint ma Romániában, idehaza is meg fogják találni.

A liberális Magyarország jellemző gondolkodását e kérdésről nem e kor magános magyarja fejezte ki, hanem a »jobbmagyar« asszimilánsa, aki a csángókat számunkra meghaltaknak sirdogálta el s már egyegy korhadt fakeresztet is állított a sírjaikra (Rubinyi, 96), s a snájdigul meghajolni tudó, méltóságos ura-, mozó, Herczeg Ferenc tollára való újságíró jogászfiúja,

aki rendkívüli éleslátással vizsgálva meg a romániai magyarság szimptomáit, ilyen csupa merő humanitással teli propozíciókat terjesztett szeretett nemzete elé. (Sebestyén 106: 6., 16., 51–5. o.):

Munkámnak propozitív része évtizedekre szóló munkának vázlatos terve. A kidolgozást, a részletekbe való elmélyedést kerültem. Ráér az akkorig, amikor az idő alkalmasabb lesz a nagyobbszabású nemzeti kötelességek teljesítésére.

Azzal a szándékkal, amellyel én a Romániában élő magyarok dolgát tárgyalom, semmiképen sem lehet szembeállítani azt a kifogást, hogy ez jogot ád Romániának ahhoz, hogy hasonló szándékkal közeledjen a magyarországi románokhoz. A magyarországi románok magyar állampolgárok, a Romániában élő magyarok azonban nem román polgárok.

...Nem az az én ideám, hogy útját állja az államhatalom egyik-másik kivándorlónak, hanem az, hogy a kormány minden rendelkezésére álló eszközzel igyekezzen a kenyerét vesztett népet foglalkoztatni s a kivándorlás szükségét és ezen a módon a kivándorló kedvét csökkenteni. Akinek aztán semmi sem jut, akinek nincsen meg a mindennapi kenyere és kénytelen a vándorbotot kezébe venni, azt ne eresszék, hanem vezessék oda, ahová menni akar.

És itt kezdődik a vándorlás szabályozása. Romániában a következő városokban van konzuli képviseletünk: Bukarest, Berlád, Braila, Foksány, Folticsén, Galac, Gyurgyevó, Jászvásár, Konstanca, Krajova, Plojest, Szulina, Tulcsa, Turnszeverin. Tehát az országnak minden részén s a magyar centrumok csaknem valamennyiében. Önként kínálkozik mostmár az a gondolat, hogy minden konzuli hivatalhoz osszon be a magyar kormány egy-egy tisztviselőt, akinek egyetlen feladata, hogy a konzuli kerületben szemmeltartsa a munkáskeresletet a munka minéműsége és kereslet nagysága dolgában egyaránt s erről a magyar-román határokon fölállított magyar határrendőrséget a magyar bevándorlók irányítása végett értesítse. Ilyképpen elérjük azt, hogy a bevándorló okvetlenül munkához jut, ha van munka, anélkül, hogy előbb be kellene kóborolnia az országot, ha pedig nincs munka, mindjárt föl lehet világosítani a bevándorlókat s a aki okos, rá lehet bírni a visszatérésre.

Ennek a tervemnek a propagálása közben többször hallottam azt az aggodalmas kijelentést, hogy az ilyen klasszikusan szervezett gondoskodás fokozni fogja a kivándorlást... Ez a föltevés nem felel meg a valóságos helyzetnek. Elsősorban is abból indulván ki a terv, hogy a magyar kormány még idehaza törekszik a kivándorlás szükségét erejéhez képest csökkenteni, a munkaközvetítő szervezet csakis azok részére szólhat, akiknek

e gondoskodásból már nem juthatott s akik kénytelenek lennének a reménységnek legteljesebb hijjával is kivándorolni. Ezeket tehát nem csábítja a szervezet, hanem csak megmenti a haszontalan kóborlástól s esetleg a pusztulástól.

Természetesen azokra nézve is volt Sebestyénnek propozíciója, akik a magyar állampolgárságukat elvesztették, a hontalanokra nézve, akikről már szóltunk. (46, 48. o.):

Ezen a bajon könnyűszerrel segíthetne a belügyminiszter. Csináltatni kellene kis füzetkét, amely magában foglaljon mindent, amit a Romániába kivándorlónak tudnia kell; nevezetesen: mely városokban van konzuli hivatalunk, milyen időközökben kell a konzuli hivatalnál jelentkezni az állandóan letelepedetteknek, mit kell fizetni bizonyos írásokért, útlevélért, házassági engedelemért, stb., szóval, az illető törvények és a konzuli tarifa igen rövid és egyszerűen megfogalmazott kivonatát. Ezt a füzetet aztán minden Romániába vándorló embernek az útlevélhez kellene csatolni – ingyen.

...Bukarestben és azokban a vidéki városokban, ahol konzuli képviseletünk van, alakuljon valami bizottság, amelynek egy-egy magyar konzuli tisztviselő is tagja. Ezek a bizottságok alkalmas módon tudassák a honosságukat vesztett magyarokkal, hogy könnyűszerrel visszakaphatják honosságukat, ha akarják...

Hogy az olvasó haragja ne zúduljon csak szegény Sebestyénnek, kora hű fiának a fejére, emlékeztetek e könyv előbbi lapjairól Hegedűs Lórántra, aki »kivitelnek« mondta a székely kivándorlást, a liberális Magyarország nagyobb dicsőségére.

6. Sokan és sok oldalról megmutatták már, hogy a világháború idejére mennyire kiviláglott magyar népünk árvasága. Ez a telepítési botrányok és a propozíciók elülése után a csángó ügyben is megmutatkozott. Senkinek se jutott eszébe, hogy a nagy háborút, melyben annyi magyar vére elfojt, a fajtánk érdekében hasznosítsuk. Csak egy ember gondolt erre, akit sokáig tiszteltünk magunk között s aki a magyarságtudománynak egyik lelke volt: Györffy István. 1916-ban döbbent ő rá először, hogy a valósággal ellentétben nem a csángókat tűzzel-vassal románosító Románia él el-

nyomóként a világ ítélete előtt, hanem a román propaganda ügyessége folytán mi, akik a korabeli gondolkozáshoz és módszerekhez képest a legemberibben, sőt a magunk népe rovására bántunk nemzetiségeinkkel. (147: 68–70. o.):

Románia évtizedek óta telekürtölte a világot, hogy a magyarok az ő erdélyi fajtestvéreiket mennyire elnyomják. A külföldön sajtóirodát tartottak fenn, melynek egyéb célja nem volt, minthogy az „elnyomott" fajtestvérek állítólagos panaszait megtudja minden művelt ország s nyújtsanak neki segédkezet a szenvedők felszabadításához. Meg is volt a nagyhangú kiabálásnak az eredménye. Ha külföldre mentünk, nem mulasztotta el a rosszul informált idegen szemünkre hányni, hogy román polgárainkat elnyomjuk...

Nekünk is vannak véreink Romániában, a moldvai csángók. Míg Románia az ő fajtestvéreinek elnyomását harsogta világszerte, addig maga olyan tervszerűséggel és kegyetlenséggel nyomta el közöttük élő szerencsétlen véreinket, amilyenre Európában kevés példát találunk. A csángó magyaroknak magyar iskolát állítani nem szabad. A templomban magyar isteni tiszteletet tartani nem szabad. De nem is lehet... Az olasz misszionáriusok nemcsak hogy nem tanulják meg a híveik nyelvét, hanem tőlük telhetőleg üldözik s kényszerítik őket, hogy még a családi körben is oláhul beszéljenek. Meg is van ennek a ránk nézve nagyon szomorú, de egyben igen tanulságos nemzetiségi politikának a következménye, mert két emberöltő alatt csángó magyar véreinknek háromnegyedrésze teljesen elolláhosodott... Ha a most dúló világháború valami javulást nem hoz, a magyar szó 15–20 év mulva teljesen elnémul Moldvában s végkép eltűnik a magyarság egy olyan területről, ahol századokon át úr volt.

Amikor a központi hatalmak Romániát lerohanták, alkalmasnak találta a Moldva multját jól ismerő Győrffy az időt, hogy a csángók sorsán egy nagyot fordítsunk (146: 501–3. o.):

Ha Románia nemzetiségi politikáját az eddigi eréllyel folytatja, a magyar nyelv Moldvában 20 év mulva teljesen és örökre elnémul. A csángókat hazatelepíteni nem igen lehet, mert nem szegény emberek s kitűnő földjeiket aligha hagynák ott. Ezért most, mikor Románia jövendő sorsát kezünkben tartjuk, gondoskodnunk kellene, hogy a csángók megmaradhassanak magyarnak. A csángók azt is megköszönnék, ha csak annyi szabadságot tudnánk a részükre kieszközölni, amennyi nálunk az oláhoknak van. Ha ezt sem tudjuk megtenni, akkor hiába tapostuk Románia földjét...

Moldva ősi magyar föld... Lakói hosszú századokon át magyarok voltak s magyar véreink megfogyva bár, de törve nem, még most is élnek itt. Az oláhok a mi engedelmünkkel szállták meg Moldvát s vajdáik a mi királyainknak, fejedelmeinknek hódoltak. Minden jogunk megvan tehát, hogy politikánkat ezen ősi föld visszaszerzésére fordítsuk. A Fekete-tenger Moldván át csak annyira van tőlünk, mint az Adria, s Galacig tengeri hajókkal is lehet járni a Dunán. Moldva birtokában az egész Keletet érdekkörünkbe lehetne vonni.

Álláspontját máshelyt is, bővebben is kifejtette Győrffy. (148.):

Mi rendesen, enyhe szavakkal –, vagy egyáltalán sehogy sem – tiltakozunk a külföld előtt a románok által ránk szórt vádak miatt, esetleg újabb s újabb koncessziókkal akarjuk kielégíteni a kielégíthetetlen nemzetiségi törekvéseket, ahelyett, hogy a romániai magyarság és egyéb ott elnyomott nemzetiségek ügyét vinnők a művelt világ ítélőszéke elé. Nem is iktattuk programmunkba ősi földünk és elnyomott testvéreink felszabadítását.

A román közigazgatás éberen őrködik, hogy idegen, főleg hazánkbeli magyar ember a csángókhoz ne férkőzhessék s tudomást ne szerezzen az ottani állapotokról. Annál több román állampolgár jár fel s alá hazánk oláhlakta vidékén, legtöbbször éppen nem tudományos búvárkodás céljából. Ha közülünk néhanapján valaki nyelvészeti, néprajzi, vagy földrajzi tanulmányokat óhajt tenni a moldvai csángók földjén, a román közigazgatás elháríthatatlan akadályokat gördít elébe.

Általában, a kivándorolt székelyeket is beleszámítva, a 92.000 csángó magyar közül kb. 35–40.000-re tehetjük azok számát, akik még magyarul tudnak. Így fest a magyarság állapota egy olyan országban, mely századokon át a mi ősi birtokunk volt s a most ott uralkodó elem a magyar király kegyelméből vándorolhatott be. A magyar elem adta a kultúrát, építette a városokat s ma már csak megtűrt vazallus. Nyelvét csak a családi körben használhatja, katonaságnál, ha faját meg nem tagadja, közlegénységnél feljebb nem viheti. Hivatalokba nem kerülhet s még egyszer sem sikerült csángó embernek az országgyűlési képviselők közé bejutni. A csángó gyermek, ha kitanul, röstelli eredetét és igen sokszor elhagyja anyanyelvét, még a családi körben is. Magam voltam a tanúja egy szabófalvi csángó gazda házánál, hogy a polgári iskolát végzett leány még szülei kérésére sem volt hajlandó többé magyar szóra nyitni ajkát.

Igazságtalanok volnánk, ha ezért a rohamos eloláhosodásért a csángókat okolnók. Elsősorban magunkat okolhatjuk fajunk itteni pusztulásáért. Nem vettünk róluk tudomást. Mikor még 30–

40 évvel ezelőtt tartották magukat s keresték velünk az összekötetést, nem tekintettük nemzeti ügynek a segítségért könyörgő kéz megragadását. Külképviseletünk nem volt hajlandó olyan dologba beleavatkozni, mely a magyar faj megerősödését és szaporodását célozta. Akadt ugyan néhány lelkes szívű főpap és hazafi, aki a csángók ügyét felkarolta s nagy hévvel hozzáfogott a megerősítésükhöz, de a nagy lelkesedés a legrövidebb idő alatt lelohadt és elpárolgott. Pedig, akkor még Románia gyenge országocska volt s nem nagy külpolitikai nyomás kellett volna annak a kikényszerítésére, hogy olyan jogokat adjon Románia a magyarságnak, mint amilyen joguk van a mi oláhjainknak.

A moldvai csángókérdést legtöbb hazánkfia úgy véli megoldhatónak, ha hazahozzuk őket, mint a bukovinai csángók egy részével tettük. Ennek azonban igen sok és súlyos akadálya van. Elsősorban is a csángók román állampolgárok s mivel igen szorgalmas és többnyire jómódú emberek és a teljes eloláhosodástól legfeljebb már 15–20 év választja el őket, a román kormány sem volna hajlandó engedni, hogy kivándoroljanak... A csángók sem jönnének, mert jómódúak, nagyon jó s termékeny földjük van és aligha tudnók őket elhagyott földjükért kárpótolni. Már pedig, ha rosszabb viszonyok közé kerülnének, a telepítési akció minél hamarébb csődöt mondana... /S azonkívül a csángók/ már nem magyarok, de még nem oláhok. Nemzeti érzés már nem fűzi őket hozzánk. Nem tudják, hogy van egy nagy Magyarország, ahol a magyar az úr. Nekik azt tanítják az iskolában, hogy Románia a Dnyesztertől a Tiszáig tart s ezen a területen mind románok laknak. Magyarország nincs, csak Ausztria. Erdélyben a határszélen vannak ugyan székelyek, de ezeken belül megint románok következnek... /A székelyeknek/ is rossz dolguk van, mert máskép mért özönlenének Romániába? A csángóknak fogalma sincs arról, hogy a székelyen kívül még más magyar is van a világon. Ezeket sem nagyon szereti, mert hacsak lehet az élelmes góbék becsapják a tanulatlan és hiszékeny csángót.

/Legradikálisabb volna a csángók földjét hazánkhoz csatolni, de ezt nem merjük remélni/. Azt azonban keresztül tudnánk vinni, hogy a magyar király valóságos kegyúra legyen a moldvai katholikusoknak s egyházilag Moldva hazánkhoz tartozzék, mivel Románia orthodox nemzeti állam s római katholikus polgárai egyházi ügyeit elfogulatlanul nem intézheti. Az esetben, ha a moldvai katholikusokat Magyarországból láthatnánk el magyar papokkal s a csángók magyar iskolákat állíthatnának, melyeknek bizonyítványait Románia államérvényesnek ismerné el, a csángókat meg lehetne tartani a magyarságnak. Egyebekben pedig a paritás álláspontjára kellene helyezkedni, vagyis úgy kezelni a hazai oláhságot, ahogy Románia kezeli a magyarságot...

Ilyen gondolkodás után érthető, hogy 1920-ban, amikor terveinek éppen az ellenkezője következett be, Győrffy hangja a legsötétebb pesszimizmusba csapott. (155 o.):

Borzasztó mulasztást követtünk el!... Ha kiváncsi vagy kedves olvasó, mi lesz a most Romániához csatolt magyar területek magyarságának a sorsa, megmondhatom. Ugyanaz fog velük történni, mint a romániai magyarsággal...

7. Ha nem is Magyarország kitágulása történt meg Moldvára a háború után, amint Győrffy a historiai jog alapján elgondolta, hanem Romániáé Erdélyre, a Kárpátokon túli magyarság sorsának a megjavításában mégis egy hallatlan nagy lehetőség támadt: eltűnt a Kárpátokról a határ s egy országba került, ha nem is uralkodó népként, hanem nemzetiségként, a hasonlíthatatlanul fejlettebb erdélyi magyarsággal. A nagy lehetőség abban állott, hogy a számra majdnem két milliónyi s kultúrára tekintélyes erdélyi magyarság kiterjeszti gondoskodását és politikai szervezetét a vele ugyanazon fajú moldvai magyarságra is és súlyát és erejét kölcsönözve neki, elkezd annak kulturális és magyar jogaiért harcolni. Soha sem történt volna nagyobb jelentőségű dolog a csángók sorsában, ha ez bekövetkezett volna. Sajnos azonban a románok éberen őrködtek, hogy, egyéb törekvésükkel ellentétben, e tekintetben, a Kárpátok továbbra is éles választóvonal maradjon. Meg az erdélyi magyarok közül is csak egy írónak a soraiban látom feltűnni ezt a gondolatot, Oberdingéiban. (230: 25– 7.o.):

A moldvai magyarság mai társadalmi, gazdasági és műveltségi viszonyairól nagyon kevés adattal rendelkezünk. Családi életük rendkívül tiszta, nagy gyermekáldásnak örvendenek, a nyolc-tízgyermekes családok nem ritkák... A társadalmi és nemzeti fejlődés tekintetében egyaránt végzetes, hogy középosztály nem tudott kifejlődni, mely a nemzeti érzés és nemzeti szellem fenntartója, a nemzeti műveltség fejlesztője lenne. A tanult csángó letagadja származását, mert a románság a csángókat vissza-

maradottságukért lenézi és szívvel-lélekkel románná igyekszik hasonulni. Sajnos, az áthasonulást nagyon megkönnyíti az, hogy csángókban már alig él nemzeti öntudat. Nemzeti, gazdasági, társadalmi, vagy közművelődési szervezetekkel egyáltalában nem rendelkeznek. Annak dacára, hogy ma már húsz éve egy államban élnek az erdélyi magyarsággal, velük semmi kapcsolatuk sincs. Az utóbbi években a csendőrség már azt sem tűri, hogy erdélyi turisták látogassák meg őket. A hatóságok útját állják minden kapcsolat felvételének. Az államhatalom nagyon őrködik, nehogy nemzeti öntudatra ébredjék a csángóság, s ezért is igyekszik őket kulturális elmaradottságban tartani. E nagy elszigetelés ellenére is a csángók hagyományaikból tudnak Magyarországról és az erdélyi magyarságról. Egyes községek a legutóbbi időkig minden évben résztvettek a csíksomlyói búcsún, melyre még évszázadokkal ezelőtt a magyar ferencesek vezették őket. Több templomot építettek Szt. István és Szt. László tiszteletére s e két magyar szent királyt, valamint az Árpádházi szenteket ma is nagy tisztelettel övezik. Nyugatfelé nézve szokták mondogatni: ..Amerre a nap leszentül, ott él a testvérnép anyatörzse".

A romániai magyarság politikai szervezetére és a magyar diplomáciára hárulna a feladat, hogy a moldvai csángó magyarok számára ugyanazon kisebbségi jogokat követelje ki, mint aminőt az erdélyi magyarság igényel. Nagyban elősegítené a kérdés megoldását Róma magatartása is. Egyházi téren különösen Rómától várunk más magatartást. Ez a mélyen vallásos lelkületű nép kitaszítva érzi magát az Anyaszentegyházból. Krajcárjaikat összekoldulják a kínai missziók számára, de ugyanakkor megfeledkeznek róluk, akik őskeresztény létükre lelki gondozás nélkül élnek és évszázadok óta hiába várják a magyar misszionáriust. Azért az áldozatért, melyet ezer éven át hozott a magyarság Rómáért, joggal követelhetjük a moldvai magyar testvéreink egyházi sérelmének rendezését.

Ha a moldvai csángó magyarok nemzeti kisebbségi jogai elismerést nyernének, úgy gazdasági, társadalmi és művelődési szervezetein keresztül magához ölelhetné őket az erdélyi magyar munkaközösség. A kérdés megoldásával azonban nem szabad sokáig késlelkedni, mert ha nem kapnak magyar papot és magyar iskolát, beolvadásuk talán már egy fél évszázad alatt teljessé válhatik.

Hasonlóan gondolkodott Oberding az ó-Románia többi területein élő magyarságot illetően is. (54–5. o.):

Amit a katolikus egyházról és a kisebbségi jogról a moldvai magyarsággal kapcsolatban mondtunk, itt is elmondhatjuk. Egy nemzeti kisebbséget, éljen az állam bármely területén, egyenlő jogok kell megillessék az egyházi, kulturális, gazdasági és nemzettársadalmi szervezkedés terén. Sem a romániai magyar nemzet-

közösség, sem pedig a magyar kormány nem nyugodhat bele, hogy Románia különböző tartományaiban más és más elbírálásban részesítsék a magyarságot, különböző mértékkel mérjék ki jogait. Kétségtelen mulasztást követett el a magyarság, hogy a kisebbségi jogegyenlőséget mind a mai napig nem igényelte a román kormánytól a romániai magyarság minden csoportja számára. A bukovinai, moldvai és dunai tartományok magyarságát szinte mostohatestvérként kezeli s olyan űr tátong közte, mintha nem is a Kárpátok, hanem az Óceán választaná el egymástól. Itt az ideje, hogy a romániai magyar kisebbségi politika az ország minden magyarjára nézve egyetemes szellemű kisebbségi jogrendezést kezdeményezzen, hogy a romániai magyarság különböző csoportjai között megszűnjék az a tagoltság, amely ma még, fájdalom fennáll.

Némi megnyugvással könyvelhetjük el, hogy a távolság csökkentése ezelőtt két évvel, ha későn is, de megindult. Alkalmat, jellemző, egy nagy szerencsétlenség, a bukovinai Józseffalva 1939 tavaszán történt porráégése adott rá. (Albrecht 228: 177–8. o.):

Május 18.-án 84 magyar telek égett porrá a bukovinai Józseffalván. Szeptember 10.-éig az erdélyi magyarság áldozatkészségéből 11 épület került tető alá, kilencnek a falait felhúzták s további 44-nek az alapja készült el. Az idei építkezéshez szükséges mennyiségnek háromnegyed része az udvarokon áll. Naponta két épület kerül tető alá, úgyhogy okt. 18.-ára, a borzalmas tűzvészt követő ötödik hónapra egy ember sem marad hajlék nélkül. Szeptember 10-éig 2,447.000 lej gyült össze adományokból s ez az összeg az idei építkezést fedezi.

Ahogy egy ház felépül Józseffalván s az utolsó cserepet reáteszik, a család azonnal beköltözik: nézik, tapogatják, gyönyörködnek benne, mintha meg akarnák fogni, nehogy elrepüljön. Amikor a téglát készítették, nem hitték; amikor egy jégeső elverte a száradó téglát, alig lehetett lelket önteni beléjük; még most is, mikor már állanak a házak és piroslik rajtuk a cserép, most is alig merik hinni. Minthogy egy-két ember kivételével Erdélyben sem merte hinni senki, hogy a leszegényedett erdélyi magyarság áldozatkészsége képes lesz újraépíteni Józseffalvát. 5,000.000 lej ma hihetetlen nagy összeg s csak azok hittek ennek összegyűjtésében, akik tudták, hogy a szenvedések az erdélyi magyarság lelkét kiapadhatatlan forrássá tették, melyet a testvéri segítség és egymásrautaltság érzése szüntelenül táplál.

Szegényebb lett azzal valaki, amit adott? Bizony csak gazdagabb lett. Gazdagabbak lettünk mindannyian, mert érezzük: hinni érdemes, hinni szabad, sőt hinni kötelességünk a magyarság összetartásában, áldozatkészségében, szeretetének erejében...

Mi történt itt? Csoda? Nem. Csak végre találtunk egy eszmét, mely felettünk áll s mely egymás erőinek a lefogása helyett arra késztetett, hogy legnagyobb erőfeszítéssel mindnyájan egy cél szolgálatába álljunk. Józseffalvának köszönhetjtük azt a tanítást, hogy a tűzvésznél erősebb az a tűz, ami a szívekben ég, a rombolásnál erősebb az építés s – ha csak egy kicsit is törekszünk rá – hibáinknál nagyobbak az erényeink. Józseffalvának köszönhetjük azt a bizonyságot is, hogy azoknak a magyaroknak a száma, akikre számítani lehet, nem egy vagy két ezer, hanem százezer, sőt több százezer.

Magunk azonban Józseffalva hamvaiból való felélesztésénél is nagyobb jelentőségűnek tartjuk azt a szorgalmas munkát, melyet a csonkaország egyetemein, szemináriumaiban s néhányan kisebbségi sorsban, kutatók folytattak, akik a távolból, a kutatóterületről kitiltva is, egymásután tisztázták a Kárpátokon kívüli népünk települését, eredetét, sorsát, nyelvét, néprajzát. E fejezeten keresztül mintegy a csángókért dolgozók és gondolkodók pulzusán tartottuk a kezünket s a hévből, a pulzus veréséből az egész magyarságra is következtettünk. Így észleltük a száz év előtti, feltörő, építő, haladni akaró magyarság szorongását, s a liberális Magyarország idegesítő fulladt lelkűségét. Így látjuk a legfrisebb multunk, utolsó tíz évünk megfeszített munkájában – annak ellenére, amit mindenütt és mindennap magunk körül tapasztalunk – a magyarság komoly készülődését a történelem s a logika vaskövetkezetességével bekövetkezendő népi életére is. S ez az élet biztos megoldást tud sok más mellett a csángó kérdésre is.